

Maa- ja metsätalousvaliokunta

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjän eläkelain muuttamisesta

Sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjän eläkelain muuttamisesta (HE 88/2024 vp): Asia on saapunut maa- ja metsätalousvaliokuntaan lausunnon antamista varten. Lausunto on annettava sosiaali- ja terveysvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- hallitussihteeri Katariina Pursimo, sosiaali- ja terveysministeriö
- lainsäädäntöneuvos Katri Aho, maa- ja metsätalousministeriö
- toiminnanjohtaja Vesa Karttunen, Kalatalouden Keskusliitto
- yksikönpäällikkö Pirjo Saari, Maatalousyrittäjien eläkelaitos
- porotalousneuvoja Anna-Leena Jänkälä, Paliskuntain yhdistys
- asiantuntija Maire Lumiaho, Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:

- saamelaiskäräjät
- Suomen Ammattikalastajaliitto SAKL ry
- Svenska Lantbruksproducenternas Centralförbund SLC r.f.

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Esityksessä ehdotetaan maatalousyrittäjän eläkelakia muutettavaksi siten, että lakiin lisätään säännökset maatalousyrittäjien varhaisen tuen palveluista. Varhaisen tuen palveluiden välittömänä tavoitteena on maatalousyrittäjien työkyvyn tukeminen, työkyvyttömyyden ennaltaehkäisy sekä työurien pidentäminen. Maatalousyrittäjien työkykyä ja työssäjaksamista tukemalla pyritään samalla edistämään kotimaisen ruuantuotannon sekä tähän perustuvan elintarvikehuoltovarmuuden edellytyksiä. Esitys toteuttaa Petteri Orpon hallitusohjelman kirjausta, jonka mukaan Välitä viljelijästä -projektista tehdään pysyvä toimintamalli. Määräaikaaisella rahoituksella toteutetun projektin toimeenpanosta on vastannut Maatalousyrittäjien eläkelaitos, joka toimii maata-

Valiokunnan lausunto MmVL 18/2024 vp

lousyrittäjien lakisääteisenä eläkelaitoksena. Maatalousyrittäjien varhaisen tuen palvelut ehdotetaan sisällytettäväksi Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen tehtäviin.

Varhaisen tuen palveluihin kuuluvat työkykyneuvojen neuvonta- ja ohjauspalvelut, harkinnanvaraisesti annettavat ostopalvelusitoumukset mielenterveyden asiantuntijapalveluihin, varhaisen tuen toimintamallin ja varhaisen tuen toimintamallia toteuttavan sidosryhmäverkoston ylläpitäminen ja kehittäminen sekä koulutukset, digitaaliset palvelut ja palveluihin liittyvä viestintä. Varhaisen tuen kohderyhmään kuuluvat maatalousyrittäjän eläkevakuutuksen piiriin kuuluvat maatilatalouden harjoittajat sekä ammattikalastajat ja poronhoitajat. Valiokunta pitää hallituksen esityksen tavoitteita ja siihen sisältyviä ehdotuksia erittäin tärkeinä ja kannatettavina.

Tausta

Hallituksen esityksen mukaan vuoden 2023 lopussa 48 854 henkilöllä oli maatalousyrittäjän eläkevakuutus maatilataloustoiminnan perusteella. Maatilatalouden harjoittajat muodostavat maatalousyrittäjän eläkelain mukaan vakuutettujen eli niin kutsuttujen MYEL-vakuutettujen maatalousyrittäjien ylivoimaisesti suurimman ryhmän. Muut MYEL-vakuutetut maatalousyrittäjät kuin kotieläin- ja viljanviljelytilat eivät ole kuuluneet Välitä viljelijästä -projektin palvelujen piiriin. Kuitenkin maatilatalouden harjoittajiksi katsotaan kotieläin- ja viljatilojen lisäksi metsätilat. Metsätilallisista suurin osa harjoittaa metsätalouden ohella maataloutta. Maatalousyrittäjän eläkelain 3 §:n mukaan maatalousyrittäjiä ovat myös kalastajat, jotka olematta työsuhteessa harjoittavat ammattimaista kalastusta, sekä poronomistajat, jotka omaan, perheenjäsenensä tai paliskunnan lukuun tekevät poronhoitotyötä. Vuoden 2023 lopussa 478 henkilöllä oli MYEL-vakuutus kalastuksen ja 935 henkilöllä poronhoitotyön perusteella. Laissa on erikseen säädetty maatalousyrittäjän perheenjäsenistä ja heidän MYEL-vakuuttamisestaan.

Hallituksen esityksessä on ansiokkaasti käsitelty maatalousyrittäjien työssäjaksamisen, maatalouden rakennekehityksen ja kansallisen elintarvikehuoltovarmuuden välistä yhteyttä. Maa- ja metsätalousvaliokunta on käsitellyt tätä yhteyttä muun muassa valtioneuvoston huoltovarmuusselonteosta antamassaan lausunnossa (MmVL 31/2022 vp — VNS 8/2022 vp). Valiokunta toteaa mainitussa lausunnossa, että kotimaisen ruoantuotannon jatkuvuuden kannalta keskeistä on tuottajien jaksaminen ja luottamus maatalouden toimintaympäristön ennakoitavuuteen. Samalla se kiinnittää huomiota erityisesti nuorten viljelijöiden jaksamiseen. Tätä taustaa vasten valiokunta on lausunnoissaan edellyttänyt Välitä viljelijästä -projektin toimintamallin vakinaistamista (MmVL 25/2022 vp — HE 154/2022 vp ja MmVL 14/2022 vp — VNS 2/2022 vp).

Vuodesta 2017 Mela on määräaikaisen rahoituksen avulla toteuttanut valtakunnallista Välitä viljelijästä -projektia. Projektin rahoitus oli osa maatalouden kriisipakettia, jonka rahoituksesta päätettiin syksyn 2016 budjettiriihessä. Taustalla olivat suomalaisten maanviljelijöiden kokema ahdinko ja keväällä 2016 järjestetyt mielenilmaukset. Maatalouden kriisipakettiin osoitetusta noin 50 miljoonan euron rahoituksesta Melalle kohdennettiin yhden miljoonan euron rahoitus maatalousyrittäjien työssäjaksamisen tukemiseen. Projektin toiminnalle on tällä hetkellä olemassa rahoitus vuoden 2024 loppuun saakka. Valiokunta toteaa, että Välitä viljelijästä -projektin toimintamallin käyttöönottamiseen johtanut kehitys vaikuttaa pääosin edelleen maatalousyrittäjien toimintaympäristöön. Edellä mainituissa lausunnoissaan valiokunta on käsitellyt syitä, joiden joh-

Valiokunnan lausunto MmVL 18/2024 vp

dosta maatalouden ahdinko on entisestään syventynyt ja johtanut taloudellisten ja sosiaalisten ongelmien kasautumiseen osalla tiloista.

Hallituksen esityksen ja valiokunnan saaman lausuntopalautteen perusteella Välitä viljelijästä -projektin puitteissa tarjottu tuki koetaan tarpeelliseksi ja toimimallin vakiinnuttaminen saa varauksetonta tukea. Välitä viljelijästä -projektissa tehdyn työn vahvuutena on pidetty sitä, että maatilatalousyrittäjiä neuvovat projektityöntekijät tuntevat maatalouden toimintaympäristön ja heillä on laaja ymmärrys alan sidosryhmistä ja verkostoista. Erityisen merkitykselliseksi on muodostunut kokonaisvaltainen toimintamalli, jonka avulla kyetään perehtymään esimerkiksi maatalousyrittäjän työyhteisöön, työprosesseihin, johtamiseen ja taloudenhallintaan.

Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että vuonna 2023 toteutetussa vaikuttavuusarvioinnissa 91 prosenttia vastaajista kertoi kokeneensa projektityöntekijän avun erittäin tai melko hyödylliseksi. Alle 35-vuotiaat vastaajat arvioivat keskimäärin hyötynensä projektityöntekijän avusta lähes kaikilla osa-alueilla useammin kuin vanhempien ikäryhmien edustajat. Lisäksi arvioinnissa nostetaan esiin se, että Eläketurvakeskuksen tilastojen mukaan MYEL-vakuutettujen siirtyminen mielenterveysperusteiselle työkyvyttömyyseläkkeelle tai kuntoutukseen on Välitä viljelijästä -projektin aikana vähentynyt sekä lukumäärältään että prosentuaalisesti. Raportissa kuitenkin todetaan olevan vielä liian varhaista arvioida, mikä projektin palvelujen merkitys tämän myönteisen kehityskulun kannalta on ollut. Valiokunta pitää hallitukseen esitykseen sisältyvää vaikutusten arviointia perusteellisena ja hyvin laadittuna.

Varhaisen tuen palveluiden tarve

Kuten esityksessä todetaan, maatalousyrittäjien lukumäärä on viimeisten vuosikymmenten aikana edelleen vähentynyt. Ennakkotietojen mukaan Suomessa oli vuonna 2023 noin 42 400 maatilaa. Kymmenessä vuodessa maatilojen lukumäärä on vähentynyt noin 18 prosenttia. Erityisen nopeaa kehitys on ollut kotieläintaloudessa. Syynä kiihtyvään rakennemuutokseen ovat olleet kannattavuusongelmat ja investointikustannusten nousu. Työn sitovuus ja muut haasteet alan yleisessä houkuttelevuudessa vaikuttavat osaltaan maatilojen sukupolvenvaihdoksiin. Tämä näkyy viljelijöiden ikärakenteen kehityksessä. Hallituksen esityksen mukaan 2000-luvun alun jälkeen ikärakenteessa on tapahtunut selvä muutos siten, että vuonna 2023 alle 35-vuotiaiden viljelijöiden osuus on laskenut 6,7 prosenttiin ja yli 65-vuotiaiden viljelijöiden osuus oli noussut 21 prosenttiin. Nuorille viljelijöille myönnettävien aloitustukien määrä on viime vuosina vähentynyt puoleen. Valiokunta on kuluvana vuonna kiinnittänyt huomiota maatalousyrittäjien ikääntymiseen ja sen vaikutuksiin kansalliselle elintarvikehuoltovarmuudelle (MmVL 7/2024 vp — VNS 2/2024 vp). Valiokunta toteaa, että maatalousyrittäjien vaikea taloustilanne, työn kuormittavuutta lisäävät tekijät ja ikärakenteen muutos korostavat tarvetta pysyväisluonteisten varhaisen tuen palveluiden tarjonnalle.

Valiokunta pitää hallituksen esityksessä esitettyä maatalousyrittäjien toimintaympäristön kuvausta perusteellisesti laadittuna. Kuormitustekijöitä ovat erityisesti yrityksen kannattavuusongelmat ja pitkään jatkuneet epävakaat taloussuhdanteet. Joissakin tapauksissa sosiaalisia ongelmia voivat lisätä työn sitovuus ja pitkät työpäivät yhdistettynä työn yksinäiseen luonteeseen. Varhaisen tuen palveluiden tarjoaminen matalalla kynnyksellä voi katkaista kierteen, jossa taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat johtavat yritystoiminnan lopettamiseen. Yritysten palkansaajille tar-

Valiokunnan lausunto MmVL 18/2024 vp

Joamat työterveyspalvelut eivät ole yleistyneet maatalousyrittäjien käytössä. Ainoastaan vähemmistö maatalousyrittäjistä on liittynyt työterveyshuollon piiriin. Vaikka maatalousyrittäjä kuuluu työterveyshuollon piiriin, työterveyshuollon ehdotusten toteuttaminen jää maatalousyrittäjän vastuulle ja hänen omien resurssiensa varaan. Kuten esityksessä todetaan, valtaosa maatalousyrittäjistä työskentelee yksin tai pariskuntana, jolloin myös ongelmat joudutaan väistämättä käsittelemään yksin ilman työyhteisön tukea. Valiokunta toteaa, että vastaavia työn kuormittavuutta ja ongelmien kasautumista lisääviä tekijöitä on selvästi myös ammattikalastajien ja poronhoitajien työssä.

Esityksen myötä poronhoitajat ja ammattikalastajat tulevat varhaisen tuen palvelujen piiriin. Sen sijaan vakuutetut tieteellistä tutkimusta tekevät tai taiteellista toimintaa harjoittavat apurahansaaajat jäävät maatalousyrittäjien varhaisen tuen palvelujen ulkopuolelle. Heidän työnsä kuormittavuus on varsin erilaista kuin varsinaisten alkutuotannon yrittäjien. Valiokunta pitää ehdotettuja rajoituksia perusteltuina. Poronhoitajista ja ammattikalastajista työterveyshuoltoon kuuluu vain hyvin pieni osa vakuutetuista. Kuitenkin mainittuihin ammatteihin liittyy korkea työtapaaturmaalttius. Lausuntopalautteen mukaan vain noin kuusi prosenttia ammattikalastajista kuuluu työterveyshuoltoon, ja osuus on entisestään laskenut, vaikka työterveyshuoltoon liittymistä on pyritty edistämään. Edellä todetun lisäksi maatilatalouden harjoittajien, ammattikalastajien ja poronhoitajien kuormitusta lisäävät myös maa- ja vesialueiden muun käytön yhteensovittamisen paine ja luonnonvaraisten eläinten elinkeinolle aiheuttamien vahinkojen lisääntyminen.

Valiokunta pitää erittäin tärkeänä, että varhaisen tuen palveluita tarjotaan myös MYEL-vakuutetuille ammattikalastajille ja poronhoitajille, mukaan lukien saamelaiset poronhoitajat. Poronhoito on ylivoimaisesti merkittävin luontaiselinkeino saamelaisten kotiseutualueella. Se toimii saamelaisalueen syrjäkyläien asutusrakenteen säilyttäjänä ja luo työllisyyttä alueille, joissa muut työllistymismahdollisuudet ovat vähäisiä. Näin ollen palvelujen järjestämisessä on perusteltua ottaa huomioon näiden kalastajien ja poronhoitajien työn erityispiirteet mukaan lukien palveluiden järjestäminen saamen kielellä. Erityisesti on hyvä huolehtia siitä, että varhaisen tuen palveluiden järjestäminen tapahtuu kokonaisvaltaista lähestymistapaa hyödyntäen ja että käytettävissä on ammattikalastuksen ja poronhoidon toimintaympäristöön perehtyneitä neuvoja. Näin toteutettuna esitys parantaa MYEL-vakuutettujen yhdenvertaista kohtelua.

Palveluiden sisältö

Varhaisen tuen palvelut ovat esityksen mukaan olennaisilta osin samat kuin Välitä viljelijästä -projektissa. Jatkossa varhaisen tuen palveluna ostopalvelusitoumuksen voi saada vain mielenterveyden asiantuntijapalveluihin. Projektissa ostopalvelusitoumuksia on voinut saada myös taloudelliseen ja oikeudelliseen neuvontaan. Valiokunnan saamaan selvityksen mukaan taloudellisten ja oikeudellisten neuvontapalveluiden käyttö on viime vuosina ollut erittäin vähäistä. Vuonna 2022 ja 2023 ostopalvelusitoumuksista yli 98 prosenttia myönnettiin henkisen jaksamisen tukemiseen. Taloudellisen tai oikeudellisen asiantuntija-avun merkitys voidaan myös maatalousyrittäjän työkyvyn kannalta arvioida välillisemmäksi kuin mielenterveyden asiantuntijapalvelujen. Lisäksi valmistelussa on katsottu, ettei ostopalvelusitoumusten myöntäminen taloudelliseen tai oikeudelliseen neuvontaan voi kuulua eläkelaitoksen lakisääteisiin tehtäviin. Valiokunnan saamaan selvityksen mukaan ostopalvelusitoumuksen kattamien palveluiden tulee olla sellaisia, joiden voidaan katsoa kuuluvan lakisääteistä eläketurvaa hoitavan eläkelaitoksen tehtäviin. Varhai-

Valiokunnan lausunto MmVL 18/2024 vp

sen tuen palveluita tarjoavien työkykyneuvojien tehtäviin kuitenkin kuuluu myös ohjaus mahdollisten muiden palveluntarjoajien avun piiriin sekä moniammatillisen avun koordinointi.

Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että maatilojen taloudellisiin neuvontapalveluihin voidaan niin sanotun Neuvo-rahoituksen puitteissa myöntää tukea osana EU:n maaseudun kehittämisen tukijärjestelmää. Korvaus neuvontapalveluista maksetaan Ruokaviraston hyväksymälle neuvojalle, tai jos tämä on toisen palveluksessa, hänen työnantajalleen. Neuvoja puolestaan tuottaa maatilalle sen tarvitseman neuvontapalvelun. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan neuvontapalveluihin myönnetty korvaus ei ole riippuvainen maatalousyrityksen taloudellisesta tilanteesta eikä esimerkiksi velkajärjestely estä maatilojen neuvontapalveluiden palveluiden hyödyntämistä. Varhaisen tuen palveluiden ja maatilojen neuvontajärjestelmän toisiaan täydentävä luonne on erityisen tärkeää sen vuoksi, että maatalousyrittäjien taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat nivoutuvat usein yhteen. Valiokunta korostaa tarvetta kokonaisvaltaiseen lähestymistapaan siten, että maatalousyrittäjän ongelmiin voidaan tarvittaessa etsiä ratkaisua molempien järjestelmien kautta.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Maa- ja metsätalousvaliokunta esittää,

että sosiaali- ja terveysvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 16.10.2024

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Jenna Simula ps
jäsen Tiina Elo vihr
jäsen Ritva Elomaa ps
jäsen Veronika Honkasalo vas
jäsen Janne Jukkola kok
jäsen Antti Kangas ps
jäsen Teemu Kinnari kok
jäsen Milla Lahdenperä kok
jäsen Helena Marttila sd
jäsen Anders Norrback r
jäsen Piritta Rantanen sd
jäsen Timo Suhonen sd
jäsen Eerikki Viljanen kesk (osittain)
jäsen Peter Östman kd
varajäsen Olga Oinas-Panuma kesk

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Susanna Paakkola